

ШЫН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 57 (17386)

2007 чылдың
МАЙ 17,
четверг

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.30.
Садар өртээ 4 рубль.

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

Бүгү-россияның селектор хуралы

УДУРТУКЧУ КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИН ЭКИЖИДЕР

Россия Федерациязының Чазааның Даргазының оралакчызы — РФ-тиң Чазааның Аппарадының удуртукчузу Сергей Нарышкинниң башкарып эрттиргени Россия Федерациязының улус ажил-агыйын организаастаарына удуртур кадрларны белеткээриниң Президент программаның күүселдезинге тураскааткан Бүгү-россияның селектор хуралы май 15-те болуп эртен.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол, Тыва Республиканың Чазааның кежигүннери, ТР-ниң Чазак Аппарадының харысалгалыг ажилдакчылары Бүгү-россияның селектор хуралына киришкен.

Сергей Нарышкин селектор хуралын ажыдып тура, бо чыл Президент программаның юбилейи — 10 чылы болурун дыңнаткан. Он чыл мурнунда делегейниң сес улуг күрүнезиниң ужуражылгазына РФ-тиң Президентизи Б.Н.Ельцин бо күрүнелерниң удур-

тукчуларына Программаны деткиир саналды кирирге, ону олар чүлдүгүнүп көргөннер. Ооң соонда чогуур Чарлыкты үндүрген. Оон эгелээш, программа билдингир Президент программасы болу берген. Бо чылын он чылдың дургузунда кылган ажил-херекти түңнээрин С.Е. Нарышкин чугаалааш, РФ-тиң улус ажил-агыйын организаастаарына удуртур кадрларны белеткээриниң Президент программасы ажыктыг болганын, он чылдың дургузунда Россияның эң

эки өөредилге албан черлери 40 муң удуртукчуну белеткээнин, оларның иштинден 9,5 муң кижидаштыкы чурттарга, 2,5 муң кижидаштыкы чурт иштинге стажировка эрткенин айтыкаш, улус ажил-агыйын эки организаастаарына ооң ажыктыг болганын чурттуң болгаш даштыкы күрүнелерниң удуртукчулары мактап турарын демдеглээн.

РФ-тиң Чазаа «2007-08—2012-13 өөредилге чылдарында Россия Федерациязының улус ажил-агыйын организаастаарына удуртукчу кадрларны белеткээр дугайында» №177 доктаалды 2007 чылдың март 24-те хүлээп алган. Алды чылдың дургузунда кылып чорудар ажилдарның болгаш Россияның өөредилге албан черлеринде удуртур кадрлар белет (Уланчызы 2-ги арында).

Дуңн Кызылга

ААЛЧЫЛАР КЭЭП ЭГЕЛЭЭН

Бурят Республиканың делегациязы Кызылдың аэропортунда.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оолдун дүжүлгезинге олурарының май 18-те болур байырлыг езулалына киржири-биле Сибирь регионундан чалаттырган делегациялар кээп эгелей берген.

Дүүн, май 16-да, Кызылдың аэропортунга Бурят Республиканың делегациязы Бурят Республиканың Улус Хуралының Даргазы А.Г. Лубсанов баштады ужул келген, ооң составында Бурят Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы О.В. Хышикув, Улус Хуралының Даргазының чөвүлекчизи Б.Д. Цыренов кирип турар. Хүндүлүг аалчыларны ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазы Х.Д. Монгуш, ТР-ниң Чазааның Дарга-

зының оралакчызы И.В. Чучев, депутаттар база ажил-албанның өске-даа удуртукчулары уткуп алганнар.

Бурят Республиканың делегациязының удуртукчузу, Улус Хуралының Даргазы А.Г. Лубсанов бодунуң кыска чугаазына мынча дээн:

— Бир дугаарында, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының дүжүлгезиниң байырлыг езулалына киржири-биле бистиң республиканың делегациязын

чалаанынга өөрүп четтиргенивисти республиканың удуртулгазынга илередир-дир мен. Бурят болгаш Тыва республикаларының аразында кады ажылдажылганың харылзаазы быжыгып орар. Бистиң чонувустуң төөгүдөн бээр уламчылап келген езу-чаңчылдары бар болгай, ону улам быжыглаар ужурулг бис. Хүннээрктиг Тыва черге чедип келгенимге өөрүп тур мен. Бистиң делегация Тыва Республиканың Чазаа-биле болгаш парламенти-биле ажил-агыйжы чугаалажышкынарны чорудар алаар бис.

Бистиң корр.

Василий Балчый-оолдун чуруу.

Тыва Республиканың Чазаанда

СОРУЛГА – АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ ХАРЫЛЗААЛАРНЫ ВЫЖЫГЛААРЫ

Дүүн Чазактың хуралдаар залына Чазак Даргазының бирги оралакчызы Ш.С. Иргит, Чазак Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак, Чазак Аппарадының удуртукчузу В.А. Кочергин журналистер-биле парлалга конференциязын эрттирген. Ооң кол айтыры — Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оолдун дүжүлгеге олурарының байырлыг езулалының хемчеглериниң дугайында.

Аңаа Россияның Онза байдалдар ямызының сайыды Сергей Шойгу, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле федералдыг агентилелдин удуртукчузу Вячеслав Фетисов, РФ-тиң Президентизиниң Администрациязының төлээлери, Сибирь Федералдыг округтан, Алтай, Бурят Республикалардан, Красноярск крайдан, Новосибирск хоорайдан, Моолдун дөрт аймактарындан, ниитизи-биле 100 хире аалчылар чалаткан.

Республиканың чону билер болгай, кажан Россияның Президентизи В.В. Путин Шолбан Валерьевич Кара-оолду томуйлаан дугайында Чарлыкка ат салган соонда, ол Тыва Республиканың Хоойлужудулга болгаш Төлээлекчилер палаталарының депутаттарына болгаш республиканың чонунга даңгыраан берген. Ынчангаш бо удаада байырлыг езулал хуралының бир кол сорулгазы — аңгы-аңгы республикаларының, крайларның, даштыкы күрүнелерниң арга-дуржулгазын өөренип көөрү, оларның-биле

экономиктиг ажил-агыйжы быжыг харылзааларны тудары. Оон аңгыда, бистиң республиканың экономиказының сайзыралы куду деңгелде турар болганда, өске регионнар, крайлар, республикалар-биле кожа демниг харылзаалыг ажилдаарын, бот-боттарын деткижериниң үези келген дээрзин ужуражылганың киржикчилери журналистерге дыңнаткан. Ынчангаш федералдыг ямылар-биле, регионнарның администрациялары-биле, кожа чыдар Моол аймактар-биле экономиктиг айтырылгар талазы-биле дугуржулгаларга ат салыр.

Байырлыг хурал май 18-те Тываның хөгжүм-шии театрына болур. Республиканың чону ону дорт эфирден көөр аргалыг болур, а хоорайның чурттакчылары кандыг-бир чылдагаан-биле бажыңнарына ону көрүп шыдавас болза, байырлыг хуралды Арат шөлүнде тургускан дорт телеэкрандан көөр аргалыг болур.

Светлана МОНГУШ.

Телеграмма

Тываның Хереглекчилер эвилели Россия Федерациязынга үшкү черни ээлээн. Бо болушкун-биле холбаштыр ТР-ниң Чазак Даргазына «Центросоюзу» даргазы деткимче дээш өөрүп четтиришкиниң телеграмманын чоруткан.

Ында айытканы болза:

«Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! Россия Федерациязының «Центросоюзу» 2007 чылдың бирги кварталының ажылының тцнелдери дээш Тываның Хереглекчилер эвилелинге ниитиниң чөмөнүлгезиниң талазы-биле үшкү черни тывыскаш. Хереглекчилер кооперациязынга деткимче дээш өөрүп четтиришкини илереттис.

«Центросоюзу» чөвүлелиниң даргазы В. Ермаков».

Моолче найыралдың караваны

«Моолче Найыралдың караваны» деп ат-биле «Ажык делегей – АЗИЯ» деп ном үндүрер чер чазактар аразының «Моол—Россия» комиссиязының деткимчези-биле аянчорук төлевилелин боттандыра деп турар.

Ном үндүрер черниң төлээзи Владимир Бережныхтың тайылбырлааны-биле «Найырал караваны» — ол дээрже чазаклыг эвес оруктарга таарыштырган автомашиналарга экспедиция, ооң киржикчилери — муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчулары, сайгарлыкчылар, депутаттар — Моолда бөгүндө социал-экономиктиг байдал-биле херек кырында таныжар аргалыг болурлар, а ол ышкаш Моолдун сайгарлыкчылары база инвесторлары-биле дорт харылзааларны тургузуп ап болур. Караванын маршрут — Иркутск — Хубсугул хөл — Мөрен хоорай (Хубсугул аймактың төвү) — Цэцэрлэг хоорай — Кара-Корум — Улан-Батор.

Шак-ла ол маршрут-биле 1997

чылда сурагжаан «Camel trophy — 97» экспедицияның киржикчилери эрткени солун бооп турар. Экспедицияның түңгелдинде «Россия — Моол — Кыдат. Кады ажылдажылганың кыдыг-кызыгаары» деп үш талалыг киржилгелиг семинар Моолдун найысылалына эртер. А ол ышкаш «Россия — Моол» ниитилелдин 60 чыл болур юбилейинге тураскаады шайлалга болур. Төлевилелди эрттирер деп турар баш удур хуусаазы — 2007 чылдың июнь 19-29. Ук төлевилелдин организаакчылары Найырал караванына «Боттарының дугуйлары-биле» Тываның бүгү күзелдиг чурттакчыларын киржиринче, утундурбас ол төлевилелче чалап тур.

УДУРТУКЧУ КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИН ЭКИЖИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). келиниң, Россияның болгаш даштыкы чурттарның организацияларында удуртур кадрларның стажировка эрттирип турарының дугайында илеткелди удуртукчу кадрлар белеткээр талазы-биле РФ-тиң Чазак комиссиязының даргазының оралакчызы Андрей Шаронов селектор хуралга кылган. Ниитизи-биле удуртур кадрларны белеткээриниң Президент программасының чуртта чедишкениниң боттанып турарында болгаш база чамдык четпестерге ол доктаагаш, РФ-тиң Чазаның чаа доктаалында айыткан хемчеглерни күүседиринче селектор хуралының киржикчилериниң кол кичээнгейин угландырган.

Новосибирск, Архангельск, Томск, Калининград областарның, Хабаровск крайның, Санкт-Петербург, Москва хоорайларның болгаш өске-даа девискээрлерниң удуртукчулары селектор хуралга сөс алгаш, удуртукчу кадрларны белеткээр дээш кандыг

ажылдарны чорудуп турарын чугаалаан. Россияның кайы-даа девискээри бо айтырыгны кончуг чугулага көрүп турар.

Улус ажил-агынын организастаарына удуртукчу кадрларны белеткээр Президент программасын күүседир дээш Тыва Республиканың Чазаа хемчеглерни ап турар. 2003-2005 чылдарда удуртукчу кадрларны белеткээр Президент программасын дүүштүр 8 специалист өөрөдилгени эрткен, 2005-2006 өөрөдилге чылында дээди өөрөдилге черлеринче 7 специалисти өөрөдип чоруткан, оларның бежи дооскан болгаш ол талазы-биле өске-даа ажилдарны кылып чоруткан. Ындыг-даа болза, Президент программасын күүседир талазы-биле ап турар хемчеглер чогуур негелдезинге четпези демдеглеттинген, ону эдериниң дээштиг хемчеглерин Тыва Республиканың Чазаа ап эгелзэн.

Таан-оол ХЕРТЕК.
Василий Балчий-оолдун тырттырган чургуу.

ФЕДЕРАЛДЫГ ХООЙЛУЖУДУЛГАГА ДУУШТҮРҮП ТУРАП

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының бирги сессиязының чедиги хуралы дүүн, май 16-да, болуп эрткен. Чугаалажыры-биле хүн чурумунга 48 айтырыгны киригеш, депутаттар бадылаан.

Бо эрткен хуралдың ажылынга чаа депутаттар «Чаңгыс демниг Россия» партиязының партийжи даңзызының талазы-биле депутат мандадын алган Зинаида Дехтяр, Тыва Республиканың Дээди судунуң шийтпири-биле депутат мандаттарын тургускан Зоя Сат биле Сергей Сафрин киришкен.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының социал политика болгаш кадыкшыл камгалалының талазы-биле комитеттин даргазын соңгуур дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан. Бо комитеттин даргазын депутат Зоя Назытыевна Сатты депутаттар сонгаан.

Республиканың хоойлужудулгазын федералдыг хоойлужудулгага дүүштүр кылып ажилды палата идепкейлиг уламчылап турар. «Тыва Республиканың Конституциязынга өскерилгелер кирир дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында, «Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында болгаш өске-даа хоойлулар төлөвилелдерин депутаттар сайгарып көргеш, оларны күштүг кылдыр бадылаан дугайында Хоойлужудулга палатазының доктаалдарын хүлээп алган. Оон аңгыда бирги номчулгада 20 ажыг хоойлу төлөвилелдерин чугаалажып көргөн.

«2007 чылда албан медицина камгалалының Тыва Республика фондузунуң бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында илеткелди оон удуртукчузу Т.И. Первухина кылган. Депутаттар хоойлу төлөвилелин сайгарып тургаш, чамдыктары ону дараазында хүлээп алыры-биле сонгаар-

кирир дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында, «Тыва Республиканың чаргы чарар судьяларының дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер кирир дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында, «Тыва Республиканың Конституциязының 104 чүүлүнге өскерилгелер кирир дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында болгаш өске-даа хоойлулар төлөвилелдерин депутаттар сайгарып көргеш, оларны күштүг кылдыр бадылаан дугайында Хоойлужудулга палатазының доктаалдарын хүлээп алган. Оон аңгыда бирги номчулгада 20 ажыг хоойлу төлөвилелдерин чугаалажып көргөн.

«2007 чылда албан медицина камгалалының Тыва Республика фондузунуң бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында илеткелди оон удуртукчузу Т.И. Первухина кылган. Депутаттар хоойлу төлөвилелин сайгарып тургаш, чамдыктары ону дараазында хүлээп алыры-биле сонгаар-

ладыр, өскелери эмнелге ажылдакчыларынга акша-төгериң чугула херек болуп турары-биле хүлээп алыр саналды киригештер. Сайгарылга соонда, депутаттар чаңгыс аай түңнелге келгеш, Хоойлуну хүлээп алган.

«2006 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кирир дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып турда, депутаттар С.Сафрин, З.Сат, В.Бартына-Сады чүве чугаалаш, төлөвилелди ам-даа сайгарып көөр, чүгле бирги номчулгада хүлээп алыр саналды киригештер. Палатаның Бюджет, саңхөө-чээли талазы-биле комитетиниң даргазы Р. Деге хоойлу төлөвилелин хүлээп алыры чугула болу бергенин саналдаарга, палатаның Даргазы В.М.Оюн болгаш депутаттар ону деткээш, бадылаан.

Хүн чурумунда кирген айтырыгларын депутаттар шуптузун сайгарып көргеш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Хуралдың ажылынга Тыва Республиканың Чазак кежигүннери, Чазак Аппаратының харысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

Бирги сессияның чедиги хуралы оон-биле ажылын дооскан.

Бистиң корр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының структураның эң таарымчалыг болдурар база оон ажил-чорудулгазының ажыктыын бедидер, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тударына республика бюджетиниң чарыгдалын эвээжедир сорулга-биле, Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 3 кеззэнге болгаш 2003 чылдың январь 4-те №97 УХ-1 «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Конституция хоойлузунга дүүштүр доктаадырым болза:

- 1.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы Тыва Республиканың Даргазының бүрүн эргелериниң күүселдезин хандырап доктаамал ажил-чорудулгалыг күрүне органы болурун доктаадыр.
- 2.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын Тыва Республиканың Чазаның Канцеляриязының удуртукчузу, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун бирги оралакчызы, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы, Тыва Республиканың Улуг Хуралында, Тыва Республиканың Конституция судунда болгаш Тыва Республиканың Дээди судунда Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бүрүн эргелиг төлээлери, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының протокол удуртукчузу составтыг кылдыр тургузар,

ол ышкаш дараазында адырларны кирир:

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының секретариады;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының парлалга албаны;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чөвүлекчилер болгаш дузалакчылар Аппараты;

Кадр айтырыгларының болгаш күрүне шааналдарының талазы-биле эргелел;

Девискээр мониторингиниң болгаш анализиниң эргелели;

Организация хандырап килдис;

Тускай документ харылзааның килдизи;

Саң-хөө, бухгалтер учеду болгаш отчет килдизи;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Хей-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретариады.

3.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чөвүлекчилер болгаш дузалакчылар болгаш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Хей-ниитиниң айыыл чок чоруунуң чөвүлелиниң секретариады Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Хей-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретариады.

4.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының структуразын капсырылга езугаар болгаш ажылдакчыларының санының улуг хемчээлин 46 единицага бадылаар;

5.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунга:

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының дугайында Дүрүмнү бадыладыры-биле неделя хуусаазында кирир;

Бо Чарлыкка дүүштүр эргежок чугула организастыг-штаттыг хемчеглерни боттандырап.

6.Күжүн чидирген деп санаар: Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2002 чылдың апрель 16-да №3 «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тургузар дугайында» Чарлыны;

«Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тургузар дугайында» 2002 чылдың апрель 16-да Чарлынга өскерилгелер болгаш немелделер кирир дугайында» Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2005 чылдың февраль 10-да Чарлыны;

Тыва Республиканың Чазаның

Республиканың Улуг Хуралында, Тыва Республиканың Конституция судунда, Тыва Республиканың Дээди судунда бүрүн эргелиг төлээлериниң, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чөвүлекчилер болгаш дузалакчылар аппаратының ажил-чорудулгазын дүүштүрүп удуртур болгаш оларның эргезинге хамааржыр айтырыгларны үлээр;

4.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының структуразын капсырылга езугаар болгаш ажылдакчыларының санының улуг хемчээлин 46 единицага бадылаар;

5.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунга:

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының дугайында Дүрүмнү бадыладыры-биле неделя хуусаазында кирир;

Бо Чарлыкка дүүштүр эргежок чугула организастыг-штаттыг хемчеглерни боттандырап.

6.Күжүн чидирген деп санаар: Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2002 чылдың апрель 16-да №3 «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тургузар дугайында» Чарлыны;

«Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тургузар дугайында» 2002 чылдың апрель 16-да Чарлынга өскерилгелер болгаш немелделер кирир дугайында» Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2005 чылдың февраль 10-да Чарлыны;

Тыва Республиканың Чазаның

Даргазының 2005 чылдың май 20-де №175 «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының штаттыг единицаларын Тыва Республиканың Тудуг, чурталга болгаш коммунал ажил-агый яамызынга дамчыдып бээр дугайында» Чарлыны;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2005 чылдың сентябрь 2-де №205 «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының штаттыг единицаларын Тыва Республиканың Тудуг, чурталга болгаш коммунал ажил-агый яамызынга дамчы-

дып бээр дугайында» Чарлынының 2 болгаш 5 пункттарын;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2006 чылдың январь 29-та №30 «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чамдык чарлыктарына өскерилгелер болгаш немелделер кирир дугайында» Чарлынының 1 пунктузун.

2.Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2007 ч. май 5 №81

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2007 чылдың май 5-те № 81 Чарлы-биле бадылаан

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ КАНЦЕЛЯРИЯЗЫНЫҢ СТРУКТУРАЗЫ

..... 5 киж.

8.Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чөвүлекчилер болгаш дузалакчылар аппаратады .....8 киж.

9.Кадр айтырыгларының болгаш күрүне шааналдарының талазы-биле эргелел ..... 6 киж.

10. Девискээр мониторингиниң болгаш анализиниң эргелели.....4 киж.

11. Организация хандырап килдис.....4 киж.

12.Тускай документ харылзааның килдизи.....2 киж.

13. Саң-хөө,бухгалтер учеду болгаш отчет килдизи.....2 киж.

14. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Хей-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретариады.....5 киж.

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының аппараттарына штаттыг единицаларны дамчыдып бээриниң болгаш 2007 чылда оларның эң улуг хемчээлдерин бадылаар дугайында
Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ЧАРЛЫ

2007 чылдың май 4 № 78 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының тургузуунун дугайында» 2007 чылдың апрель 18-те № 9 Чарлынга дүүштүр доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының штаттыг 23 единицаны Тыва Республиканың Чазааның Аппарадынга, 3 единицаны — Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызынга, 2 единицаны — Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга, 1 единицаны — Тыва Республиканың Улетпүр болгаш энергетика яамызынга, 1 единицаны — Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Культура болгаш сагыш-сеткил сайзыралының яамызының штаттыг 15 единицаларын — Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Өөредилге яамызының штаттыг 17 единицаларын — Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Даштыкы экономиктиг харылзаалар болгаш туризм талазы-биле яамызының штаттыг 8 единицаларын — Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелинге, 1 единицаны — Тыва Республиканың Экономика яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Бойдус ажылгалам яамызының штаттыг 9 единицаларын — Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Улетпүр яамызының штаттыг 11 единицаларын — Тыва Республиканың Улетпүр болгаш энергетика яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Эртем, өөредилге черлериниң болгаш аныяктар политиказының яамызының штаттыг 14 единицаларын — Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Садыг, амыдырал хандырылга болгаш сайгарлыкчы чорукту хөгжүдериниң яамызының штаттыг 2 единицаны — Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызынга, 1 единицаны — Тыва Республика

ның Экономика яамызынга, 9 единицаны — Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелинге, 3 единицаны — Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелинге;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Экономиктиг хөгжүлдэ яамызының штаттыг 32 единицаны — Тыва Республиканың Экономика яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Энергетика, транспорт, харылзаа болгаш орук ажыл-агый яамызының штаттыг 5 единицаларын — Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызынга, 12 единицаны — Тыва Республиканың Улетпүр болгаш энергетика яамызынга;

Тыва Республиканың Күрүнеңиң чуртталга инспекциязының албанының штаттыг 3 единицаны Тыва Республиканың Күрүнеңиң тудуг болгаш чуртталга хайгааралының албанынга;

Тыва Республиканың Арага продукциязынга күрүне монополиязын хандыраар талазы-биле албанының штаттыг 1 единицаны Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызынга;

Тыва Республиканың Боду чоруур машиналарның база техниканың өске-даа хевирлериниң байдалының техниктиг хайгааралының талазы-биле албанының штаттыг 4 единицаларын Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызынга;

Тыва Республиканың Күрүнеңиң экологтук болгаш геологтук контролюнун албанының штаттыг 5 единицаларын Тыва Республиканың боду курлавырларының ажылгалының болгаш камгалалының талазы-биле хайгаарал албанынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилелиниң штаттыг 6 единицаларын Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Эге профессионал өөредилге талазы-биле агентилелиниң штаттыг 3 единицаны Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга, 2 единицаны — Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелинге;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Суг курлавырларының талазы-биле агентилелиниң штаттыг 2 единицаны Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызынга, 3 единицаны — Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Аңныыр болгаш аңныыр ажыл-агый талазы-биле агентилелиниң штаттыг 1 единицаны Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балык тудар талазы-биле хайгаарал албанынга, 4 единицаны — Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Балык тудар талазы-биле агентилелиниң штаттыг 2 единицаны Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балык тудар талазы-биле хайгаарал албанынга, 2 единицаны — Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының ажылгалының болгаш камгалалының талазы-биле хайгаарал албанынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелиниң штаттыг 2 единицаны Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызынга;

Тыва Республиканың дүжүрүп турар Орук агентилелиниң штаттыг единицаны Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызынга дамчыдар.

Айыттыг штаттыг единицаларны оларны тударынга көрдүнген материалдыг чаргыдалдары-биле кады дамчыдар.

2. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының аппараттарының 2007 чылда санының эң улуг хемчээлдерин бадылаар.

3. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2006 чылдың декабрь 29-та «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының эргелеп-башкарылга органнарының 2007 чылда санының эң улуг хемчээлдериниң дугайында» № 215 Чарлыны;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың февраль 27-де «Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2006 чылдың декабрь 29-та № 215 Чарлынга өскерилгелер кирир дугайында» № 53 Чарлыны күш чок деп санаар.

4. Бо Чарлык ат салган хүнүнден күштүг бооп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың май 4-те № 78 Чарлынга капсырылга

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының аппараттарының 2007 чылда санының эң улуг хемчээлдерин

Күүсекчи эрге-чагырга органнарының аттары	Эң улуг хемчээли	Ооң иштинде	
		күр а/х	оон өске
Ниитизи-биле	613	557	56
Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы	46	46	
Тыва Республиканың Чазааның Аппарады	99	99	
Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызы	12	10	2
Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы	29	18	1
Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы	16	15	1
Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы	21	19	2
Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы	36	33	3
Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызы	12	11	1
Тыва Республиканың Улетпүр болгаш энергетика яамызы	24	19	5
Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы	49	37	12
Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызы	17	17	
Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика яамызы	29	28	1
Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы	75	65	10
Тыва Республиканың Экономика яамызы	34	33	1
Тыва Республиканың Москвада доктаамал төлээлелге чери	7	6	1
Тыва Республиканың күрүнеңиң тудуг болгаш чуртталга хайгааралының албаны	3	3	
Тыва Республиканың ветеринар хайгааралының талазы-биле албаны	4	4	
Тыва Республиканың бойдус курлавырларының ажылгалының болгаш камгалалының талазы-биле хайгааралдың албаны	7	5	2
Тыва Республиканың аңныыр болгаш балык тударының талазы-биле хайгаарал албаны	3	2	1
Тыва Республиканың арага продукциязынга күрүне монополиязын хандыраарының талазы-биле албаны	4	3	1
Тыва Республиканың тарифтер талазы-биле албаны	6	6	
Тыва Республиканың боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң байдалына техниктиг хайгаарал талазы-биле албаны	7	7	
Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет талазы-биле хайгаарал албаны	16	14	2
Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилели	8	7	1
Тыва Республиканың девискээринге хамааты камгалал, чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар, өртке удур айыыл чок чорук талазы-биле ажыл-чорудулганы хандыраар агентилел	2	2	
Тыва Республиканың чаргы чарар судьяларының база күрүнеңиң нотариал контораларының ажыл-чорудулганы хандыраар талазы-биле агентилели	33	25	8
Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилели	9	9	
Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилели	10	10	
Тыва Республиканың архив агентилели	5	4	1

ДОНОР — БУЯННЫГ ХЕРЕК

КАДЫКШЫП

Кижиниң кадыкшылын күрүневис бирги чергениң шиитпирлээр айтыры кылдыр көрүп, мурнады хөгжүдөр национал телвилелдерниң бирээзинде «Кадыкшыл» программазын кирип турары таварылга эвес.

Ниитилелде кижилерниң кадыкшылы эки болза, ооң социал-экономиктиг хөгжүлдэзи улам сайзыраар ажурлук. Донор кижип деп чоум кымыл ол? Кижилерниң амы-тынын камгалап, оларга буянныг чорукту кылып, бодунуң ханын харам чокка берип, езулуг маадырлыг чорук кылып чоруур кижилер-дир.

Чазык-чаагай шырайлыг, чугаакыры хөлчок, хүндүлээчел эмчи-биле ооң ажылдаар каби-

нединге ужуражы бердим. Ону Лидия Манзыровна Ондар дээр. Ол Барыын-Хемчик кожуунуң төп эмнелгезинде кижиниң ханын солуй кудар тускай салбырның эргелекчизи. Ооң ажыл-ижин сонуургап айтыраарымга, ол мону чугаалады:

— Баштай донор кижиниң ханының базыышкынын хынап алыр. Ооң соонда ханын алгаш, кандыг бөлүккө хамааржырын тодарадыр бис. Донорнуң ханын

кыска үе дургузунда белеткеп алары эмчиниң профессионал мергежилиниң деңгелинде кончуг хамааржыр. Мээң удуртуп турар салбырымда бодунуң ажылынга бердинген бедик мергежилдин эмчилери ажылдап турарына өөрүсө аргам чок. Ылаңгыя төп эмнелгениң божудулга болгаш кезип эмнээр салбырлары донорларның ханын хөйү-биле хереглеп, ону ажылдап турар. Салбырда эмчи сестрказы Светлана Борбак-ооловна Кувискаалчы, санитарка Нина Күжүгетовна Самдан оларның кызымак ажыл-ижин мактаксаар мен.

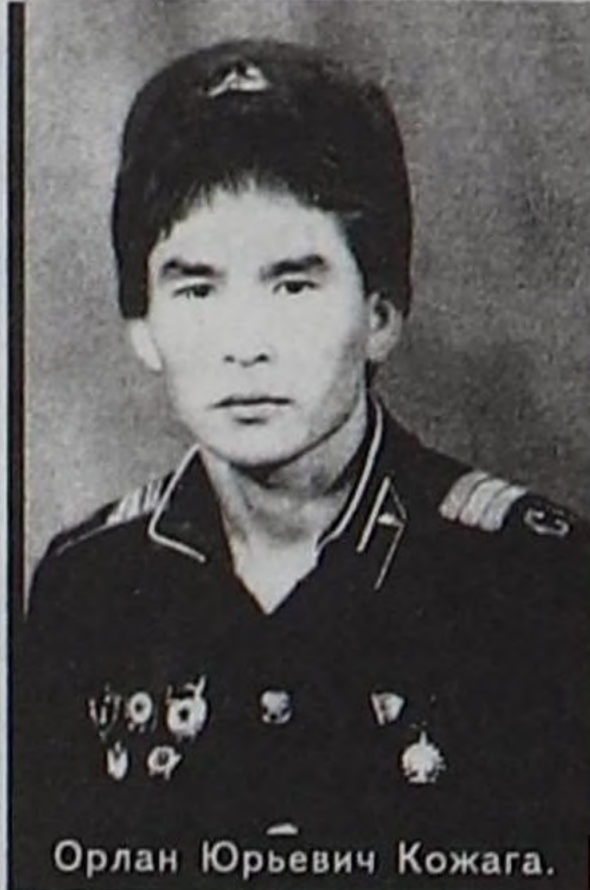
Совет Эвилели дүшкен соонда, донор кижиге Чазактың талазындан сагыш салышыкыны кошкан турган. Амгы үеде Россия Федерациязының Чазааның шиитпиринде донорнуң ат-алдарын катап көдүрүп, оларга чиигелделерни тургусканы-биле оларның саны хүн келген тудум өзүп турарын өөрүшкү-биле хан солуй кудар салбырның эргелекчизи Лидия Манзыровна чугаалап олурду.

Лидия Манзыровна Ондар хөй чылдар дургузунда кадык камгалал шугумунда кызымаккай ажылдап чоруур. Ооң күш-ажылын үнелеп, Барыын-Хемчик кожуун-

нуң төп эмнелгезиниң болгаш кожуунуң 80 чыл оюнда хүндүлүг бижиктер, өрткептиг белектер-биле шаңнаан. Ол ышкаш Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының Хүндүлел бижии-биле база шаңнатканы дээрге, эмчиниң ажылының чедишкенин түңнели-дир. Лидия Манзыровнага ажыл-ижинге улам ыңай чедишкени, аас-кежикти, кадыкшылды, чоруу чогуңгур, оруу ак болурун йөрээп артым.

Көк-оол САЛЧАК.
Бай-Тайга кожуун,
Тээли суур.

Афганчы Орлан Кожаганың чырык адынга турсакаадыг

Орлан Юрьевич Кожага.

чыровна Кара-оолдар ажилдап чораанын фото-чуруктарда көргүскен болду.

Кандыг-даа байырлалдын, езулалдың киржикчилерин, аалчыларын хүндүлээр, шайладыр чаагай чаңчылын Булуң-Терек ортумак школазының коллективи база дыка онзагай кылдыр организаастаанын демдеглээри өөрүнчүг.

Дайынчының чырык адынга турсакааткан спортчу байырлал суурнун стадионунга эрткен. Ону Тываның аңгы-аңгы кожууннарындан чыгып келгеннерге «Урянхай» мюзик-холл ансамблинің артистериниң концерт көргүзүү-биле эгелээн.

Афганистанга шериг албан-хүлээлгезин күүседип, афган дайынынга киржип чораан Орлан Юрьевич Кожаганың чырык адынга турсакааткан езулал 2007 чылдың май 12-де Чаа-Хөл кожууннун Кызыл-Дагга бедик организастыг байдалга болуп эрткен.

Орлан Юрьевичиниң чырык адынга турсакаадыгының езулалы эң-не баштай Булуң-Терек ортумак школазынга ооң өөренип чораанын клазынга эгелээн. Классты онзагай кылдыр дерээн. Ында Орланнның чурттап эрткен амыдыралын чырыткан фотостендилерни, шаңналдарны, комсомолчу биле-

кирген. Клазывыс башкызы Кижеймаа Салчаковна Сарыг чылыг, чымчак уткуп-хүлээп алган.

78-80 өөреникчи белеткел клазынга кирген, оларны 3 аңгы класска чарган. Класстар башкылары Кижеймаа Салчаковна Сарыг, Клара Монгушовна Сүгежик, Оолак Тюлюшевна Монгуш болганнар.

1980 чылда 8 классты 40 өөреникчи өөренип дооскан бис. Орлан – класстың даргазы турган, хей-ниити ажылынга кызымак, идепкейлиг өөреникчи чораан. Ол чазык, дузааргак, спортка ынак болгаш эш-өөрүнге эки салдарлыг турган.

10 классты, 1981-1982 өөредилге чылында 27 өөреникчилерни, Мартемьян Ховалыгович Меңниг-оол доостуруп үндүрген. Бо өөредилге чылында эживис класстың күш-культура секторун удуртуп турган. Ол үелерде клазывыс спортчу маргылдааларга улегерлиг, шаңналдыг черлерни ээлеп турган. Ооң идепкейли, улустуң хей-аьдын көдүрүп чорааны, чазык чаңы сагыжывыста артып калганын утпайн чор бис. Өөредилгезинге кызымак чоруу-биле школаны дооскаш, дораан-на Кызылдың башкы институтунун физика-математика салбырынче дужаап кирип алгаш, ону чедишкенин дооскан. Ол Кызылга башкылап ажылдааш, Афганистанга шериг хүлээлгезин эрттирген. Өг-бүлелиг, 2 кыстыг, 1 оолдуг аас-кежиктиг ада болган.

Бистиң чаңгыс-класчывыс

зында шүлүктү турсакааттывыс:

Чаңгыс-класчызының соонда Орланнның эргим ынак иези Зоя Манчын-Хөөевна огулунуң дугайында кыска сактышкынны чугаалаан:

— Черле кара кайгамчык кижиле болгай. Школага 6 харлыында өөренип эгелээн. Бир-ле катап өг-бүлө шупту (5 уругларлыг бис) грипптээн. А Орлан эьди изип, кедергей аарып-даа тургаш, «уе»

генимни илередип, мактап тур мен.

Дараазында школа директору Наталия Кыргысовна Лопсан ол школага өөренип чораан Орланнның дугайында чылыг сөстөрни чугаалааш, шак мындыг кайгамчык кижизиг оолду өстүрген Зоя Манчын-Хөөевнага четтиргенин илдереткен. Ол школага 50 чыл ажылдаан Эник-Кара Сатовна башкыны экранга көргүзүп, школа коллективиниң чедишкени-биле таныш-

Дайынчының оглу спортчу маргылдааларның ажыдышкынынга Күрүне тугун көдүрүп турары.

дин, кады өөренип чораан чаңгыс-класчыларының, бирги класстан 10 класска чедир өөредип чораан башкыларының, ол-ла чылдарда школа директорларының фото-чуруктарын, ат-сывын чыскаай бижээн даңзыны дыка аяныг, тода, билдингир кылдыр дерип көргүзүп каан.

Турсакаадыг сактышкынның башкарыкчызы, хоочун башкы Янчанмаа Эрес-ооловна Будаакай чылыг сөстөрни чугаалаан соонда, Орланнның чаңгыс-класчызы башкы Оксана Базакай сөстү алган:

— Тывавыстың ховар салым-чаянныг оглу болур, бистиң аравыста ам чок чаңгыс-класчывыс Орлан Юрьевич Кожаганың дугайында чылыг сактышкыннарны кылып, ооң эрткен оруун утпайн сактып чоруур бис.

О.Ю. Кожага өг-бүлезинге ортун оглу болуп, 1965 чылдың июнь 6-да Улуг-Хем (Чаа-Хөл) районнун Булуң-Терек суурга төрүттүнген. Булуң-Терек ортумак школазынга 1971-1972 өөредилге чылында белеткел «а» клазынга өөренип

«Урянхай» мюзик-холлдуң танцы-самы.

деп көрбээн. Бөгүн меңээ муңгаранчыг, өске талазында, чылыг сактышкынны кылып турары өөрүнчүг-дүр, ыңчангаш силер бүгүдөгө сеткилимниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илередип, черге чедир мөгөйдим, — дээш, огулга турсакааткан шүлүүн номчаан.

Орлан Юрьевичиниң өөнүң ишти Саяна Викторовна Кожаганың сактышкыны:

— Спортка, ырлаарынга хандыкшылдыг, төрзэн сууру Булуң-Терезинге, төрөл чонунга аажок ынак чораан.

Өөм ээзи, уругларым адазының дугайында шак мындыг чылыг

тырган.

Ону классчы Шеңне Ховалыг, Орланнның чаңгыс-класчызы, суурда участок төлээзи Алексей Ойбаа, Ким Меңниг-оол, хоочун башкы Чанчып Эрес-ооловна сактышкынның чылыг сөстөрн чугаалааннар.

Афганчы Орлан Юрьевич Кожаганың чырык адынга турсакаадыгының езулалы адалталып турда, Орланнның авазы Зоя Манчын-Хөөевнага, өөнүң ишти Саяна Викторовнага, уруунга школа коллективи суй белектерни өргүп бергенер.

Орлан Юрьевичиниң өөренип чораан үезинде школа директору Валерий Ховалыгович, ооң өөнүң ишти, төөгү башкызы Анай Бал-

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол афганчы эжи Орлан Кожаганың дугайында чылыг сактышкынны сеткилин ханызындан чугаалааш, турсакаадыг езулалыга киржип келген бүгү чонга, оргкомитетке четтиргенин илдереткен. Чазак Даргазы бодунуң байыр чедирген чугаазынга республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинге хамаарыштыр Чазактың удуртулганының мурнунда салдынып турар чоокку болгаш перспективтиг планнары, программазы-биле таныштырган.

Ол ышкаш Чаа-Хөл кожууннун социал байдалын, экономиказын көдүрери-биле программаны Чазакта белеткеп эгелей бергенинге,

Оюн-баштак аажы-чаңың Онзаланып артып калды. Кылган, туткан чүүлүңге Кызымаачыны көргүскен сен!	Эштериңни, бисти, өөртүп, Эгин кожа чордувус чоп.
Школага кады-кожа, Шоваа өскен чылдарывыс, Шийипкештиң көргени дег, Шиңейнип эрте бержик.	Хары черге дайын-чаага Харыксырап баксыраваан Клазывыс өөрүшкүзү — Кайгамчыктыг маадыры сен.
Кызыл-даван ойнап өскен Кыстар, оолдар - өөрлериң Сактып бодап, чугаалашкаш, Карак чажы төктү бээр-дир.	Кожуунувус алдар адын Кончуг бедик туткан Клазывыс маадырын — Катап-катап алгап тур бис.
Төрзэн черден чорупкаштын, Дээди эртем чедип алгаш, Төрөл-чонга дуза кадып, Төлөптийниң көргүскен сен.	Чонун, өөрүң аразында Чоргаар чурттап чоруур ышкаш, Эжиң-өөрүң сагыжында Эргүүр шагда чырып чор сен.
Эртемнерниң далайындан Эжиндирип үнүп келгеш,	Эптиг-ээлдек чаңың биске Эргим кылдыр сагындырар. Улус чонга дузааргаачы Утпайн, сактып чоруур-дур бис.

Орлан Юрьевичиниң меңге, чырык адынга чаңгыс-класчылар дараа-

сактышкынны кылып турарыңарга өөрүп тур мен, силерге четтир-

кожуунуң көдээ ажил-агыйын хөгжүдөргө деткимче болур Шаңчыга, Аймырлыгга тараа тартып, ферма тургузарыңга 10 миллион рубльди үндүрүп бээриниң айтырыын өөренип көрүп турарын Шолбан Валерьевич дыңнаткан.

Кожуунуң чурттакчы чонун, өреге, кичи бүрүзүн бодунуң амыдырал-чурталгазының деңгээлин бедидери дээш, эрес-шудургу ажилдаарын, тывыкчы болуп, сайгарлыкчы чорукту өөренип, ак сеткилдиг ажилдап тургаш, төрөөн кожуунуң хөгжүлдөзүңгө үлүг-хуузуң кириеринче кыйгырып, аас-кежикти, кадыкшылды аал-ораннарга чедишкениңни күзөөн.

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол Булуң-Терек школа коллективинге компьютерни белекке берген.

Орлануң афганчы эштериниң мурнундан ТР-ниң Спорт болгаш күш-культура агентилениң даргазы М.Ч. Ооржак, кады шериг албанын эрттирген эжи Өвүр огул Орлан Куулар эжиниң дугайында чылыг сактып, ооң огулунга чонар-даштан чазаан шыдырааны белекке берген.

Орлан Юрьевичиниң иези Зоя Манчын-Хөөвөна ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оолга, огулунуң афганчы эштеринге, чыгып келген чонга төрөл-дөргүлүнүң мурнундан өөрүп четтиргенин илереткен.

Шаңналдыг черлерни алган аныяк мөгелер.

Кожуунуң спорт комитединиң даргазы Николай Шыырап афганчы Орлан Юрьевич Кожоганың чырык адынга тураскаадыгга 18 харга чедир 96 аныяк мөгелерниң «Жигули» автомашина шаңналдыг хурежи эгелээнин чарлаан.

Кожуун чагыргазының дар-

Дайынчы эштери эжиниң огулунга чонар-даштан шыдырааны белекке берип турары.

газы Дмитрий Каадыр-оолович Балбан-оол республика чергелиг аныяк мөгелерниң хурежин төрөөн сууру Кызыл-Дагга эрттирер дээн Орлан Юрьевичиниң күзөп чораан бодалы боттанып турарын дыңнадып чугаалаш, бедик шаңналды садарыңга үлүг-хуузуң кириштирген афганчы эш-өөрүңгө, төрөл-дөргүлүңгө, деткичкилерге

четтиргенин илереткен.

Аныяк мөгелерниң хурежиниң үезинде «Урянхайның», Кызыл-Дагның Культура бажыңы уран талантылыг солун программалыг ыры-шоорлуг, танцы-самныг концертти бараалгатканнар. Ол ышкаш «Урянхай» мюзик-холлдуң танцы-самын Орлануң хеймер думмазы артист Саяна Кожоганың киржилгези-биле күүседип турарын Россияның алдарлыг, Тываның улустуң артизи Конгар-оол Ондар чарлаан. Конгар-оол Борисовичиниң мөгелер хурежиниң чорудулгазының чарлаашкынының талазы-биле уран талантызын көргүзүп эгелеп чоруурун демдегелеп каары черле артык эвес.

Аныяк мөгелерниң хурежиниң чорудуун бижиринге хөй арынар негеттинер апаар, ынчангаш түңгелин таныштырарга мындыг янзылыг, шаңналдыг черлерге артык мөгелер бо: Андрей Монгуш (Өвүр), Чаян Донгак (Чадаана), Херел Норбу (Улуг-Хем, Арыскан), Үгер Ондар (Сүт-Хөл), Субудай Монгуш (Кызыл), Айдыс Ооржак (Чаа-Хөл).

Сөөлгү салыгга артык Айдыс Ооржак, Чаян Донгак, Херел Норбуну долгандырыг системазы-биле хурештирген.

Бирги черниң шаңналын — «Жигули» автомашинаны, алдын медальды, диплом бижикти Өвүрнүн мөгези Андрей Монгуш бүзүрелдиги-биле алган.

Үжүрлөшкөн мөгө Чаян Донгак, үшкү черни алган Херел Норбу мөңгүн медальдар, хүндүлүг бижиктер, өртектиг барааннар-биле шаңнатканнар. 4-5-6 черлерни ээлээн Үгер Ондар, Субудай Монгуш, Айдыс Ооржак оларга өртектиг барааннарны тывыскан.

Эң эки чараш хурешкеш, «Тиелелгеже чүткүл» дээш шаңналдың эдилекчизи болган Начын Наважакпа ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол, аныяк мөгелер Айдыс Ооржакка, Үгер Ондарга, Артем Дажы-Карага (Чаа-Хөл) Улуг Хурал депутаттары — акша шаңналын тыпсып, деткичкилээнер.

Орлан Кожоганың афганчы эштери.

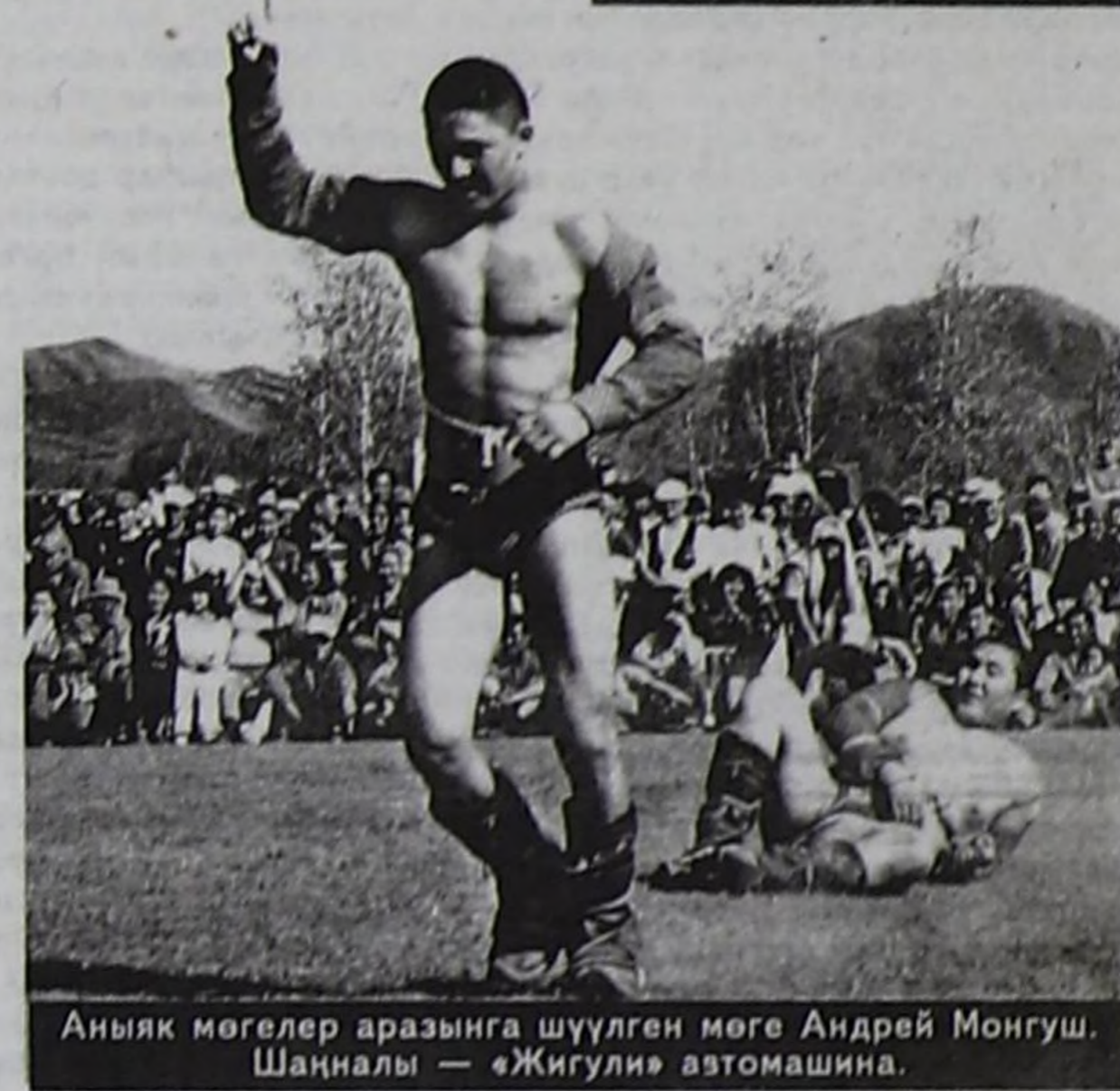
Аныяк челер, чыраа аъттарның чарыжыңга Улуг-Хемниң Чодураадан Начын Сендиниң доруг, Арыскандан Олег Дөтпениң бора, Чаа-Хөлден Аяс Кара-оолдуң доруг, Ренат Дамдынның чингедоруг аъттары дараалаштыр эртип келгеннер.

Аныяк чүгүрүк аъттардан Шаңчыда Мерген Бегзиниң доруг, Радик Сувакптитиң сарыг, Арыскандан Анатолий Чаш-оолдуң, Чаа-Хөлден Сылдыс Доржунуң сарыг аъттары бирээден дөрт дугаар черлерни дараалаштыр ээлээннер.

Улуг аъттардан Арыг-Бажындан (Улуг-Хем) Анатолий Чаш-оолдуң калчан-шилги, Арыг-Үзүүнден Орлан Балчыттың калчан-шилги, Арыскандан Доргун-

шүлүүн спортчу тайылбырлакчы номчаан. Хоочун чогаалчы Тараачын-оол Бүрүңмаа шүлүктээр, ырлар уран талантызы-биле чонун хөглеткен. Т. Бүрүңмаа, 69 харлыг Конгар-оол Балчыма, Владимир Дугар-Сүрүн, Дуваа Сюрюк хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсеткеннер.

Улуг мөгелерден Эрес Кара-

Аныяк мөгелер аразыңга шүүлген мөгө Андрей Монгуш. Шаңналы — «Жигули» автомашина.

Сал шүүлген, Маадыр Монгуш үжүрлөшкөн, 3-4 дугаар черлерни Омак Кара-Сал, Аян Сараа алган.

Шаңналдыг черлерни ээлээн мөгелерге өртектиг барааннарны тывыскан.

Байырлал бедик, организас-

тыг байдалга эрткен. Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК, Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

2007 чылдың май 12.

Чаа-Хөл кожуун,

Кызыл-Даг суур.

Кызыл-Даг сумузунуң төлөптиг огул Орлан Юрьевич Кожогарал

Чашкы шаанда кызыл-даван Чыраа аъдың мунуң алгаш, Чергелешкен өөрүң-биле Четтинчипкеш, ойнап өстүң.

Кызыл-даван ойнап өскөн Кызыл-Дааңның булуңнары Катап, катап сени сактып, Кыйгырып каап, турганзыг-дыр.

Дээди эртем четсиңзе-даа, Төлөптиңни бадыткадың. Дуза дилээн чонунга-даа, Дузалаарын кызып чордун.

Талыгырда хары иерже, Дайын-чааже аъттаныпкаш, Дары чыды, ышка, буска, Дадыкканың шыдал үндү.

Интернационалчы өөрүң-биле, Ишти-хөңнүң чаңгыс болгаш, Төрөөн черже эглип келгеш, Төрелдерни өөрткен ийик сен.

Сайсуу хемге эштип өскөн Саарыларың сени сактып, Сайзанааңга ойнап көр деп, Сайлыг дажы кыйгырганзыг.

Чалыы, кырган, чаштар безин Чонун шупту чыгып келгеш, Чылыы-биле сени сактып, Черге чедир мөгөйп тур.

2007 чыл 05.12. Данзырын Л.С.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУГ ХУРАЛЫНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ПАЛАТАЗЫ АЙТЫЫШКЫН

2007 чылдың май 4, №28-Тп

Тыва Республиканың Конституциясының 96 чүүлүнүн 6 пунктузунга үндөзүлгө:

1. «Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Өвүр болгаш Эрзин муниципалдыг районнарга болгаш көдээ суурларга №131-ФХ «Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылганын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлунуң боттандырылганын чорудулганын дугайында» деп темага эрттирген «төгерик столдуң» сүмелерин» бадылаар.

2. Бо сүмелерни чогуур хемчеглерни алыры-биле Тыва Республиканың Чазаанче, Тыва Республиканың Улуг Хуралының

Хоойлужудулга палатазынче, ямыларже болгаш ведомстволарже, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулганынче чорудар.

3. Парлаары-биле массалыг информация чепсектеринче чорудар.

4. Айтыышкынның күүселдезинин талазы-биле контролду Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының тус чер бот-башкарылганын талазы-биле комитетинге дагзыр.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының
Төлээлекчилер палатазының Даргазы Х.МОНГУШ.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының №131-ФХ «Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылганын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг Хоойлунуң боттандырылганын чорудулганын дугайында» деп темага эрттиргени «төгерик столдуң» СҮМЕЛЕРИ

«Төгерик столдуң» киржикчилери №131-ФХ «Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылганын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг Хоойлуну күүседир сорулга-биле Тыва Республикада тус чер бот-башкарылганын бүгү органнары тус чер ужур-дузалыг айтырылганын шийтпирлээринин талазы-биле 2006 чылдың январь 1-ден эгелээш, бүгү эргелерни алган деп демдегелеп турар.

Бүгү-ле чугула нормативтиг хоойлудурум актылары хүлээп алдынган, ооң иштинде: Тыва Республиканың Чазааның 63 доктаалы, тус чер бот-башкарылганын органнарының 3785 нормативтиг хоойлудурум актылары. Бүгү 142 муниципалдыг тургузуг уставтарның күрүне бүтүлгө болгаш оларны күрүне даңзызынче кириеринин дугайында шынзыдылгаларны алган. Тус чер бот-башкарылганын чаартылганын эрттирилгезин хандыраар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаа 900 ажыг тус чер бот-башкарылганын сонгулдагы албан-дужаалдыг кижилеринин болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларның белеткелин болгаш эде белеткелин организастаан. Муниципалдыг тургузулганын ортумак болгаш узун хуусаалыг келир үезинин социал-экономика хөгжүлдээринин программаларын ажылдап кылган. Эт-хөреңгинин аңгылаашкынын болгаш дамчыдылганын боттандырган. Чижээ, Эрзин муниципалдыг районнуң өңчү-хөреңгизинче 51290220 руб. баланс өртектиг өңчү-хөреңгини база 293663 дербелчин метр хемчээлдиг шөлдү дамчыдып берген, районда 231352 га ниити шөлдүг чер эде хуваалдазынын фондузу бар.

Бүгү муниципалдыг тургузулганын болгаш суурларның бюджеттери тургустунган болгаш күүсеттинген. 2006 чылдың республика бюджетинге муниципалдыг тургузулгала 3 млрд. 461 млн. рубль түңгө саң-хөө дузазын көргүзери көрдүнгөн турган. Күүселде 100 хуу болуп турар.

Муниципалдыг тургузулганын боттарының орулгалары республикада ортумаа-биле 1.3 катап өскөн. Эрзин кожуун бодунуң орулгаларының кирилдезинин планын 106 хуу күүсеткен, дараазында көдээ суурлар: Нарын (120 хуу), Качык болгаш Ү-Шынаа (117 хуу), Шуурмак (112 хуу), Самагалдай (107 хуу) планнарын ажыра күүсеткен.

Ындыг турбуже, 2006 чылдың каттышкан бюджетди 99 хуу күүсеттинген, ооң иштинде Тес-Хем кожуун 92 хуу. Чөөн-Хемчик, Өвүр болгаш Сүт-Хөл кожууннарда база байдал нарын болуп артышаан. Айыттыгган муниципалдыг тургузулганын боттарының орулгаларының үлүү 14 хуу болуп турар.

Муниципалдыг тургузулганын тус чер бот-башкарылганын органнарының бүрүн эргелери саң-хөө-биле хандыртынмай турары элээн бергелерни тургузуп турар. Саң-хөө акша-хөреңгилеринин чок болуп турарындай муниципалдыг тургузулгала орук септелгезин болгаш эдилел-хайгааралын чорутпайн турар.

«Төгерик столдуң» киржикчилеринин сүмелеп турары болза:

Тыва Республиканың Улуг Хуралына:
1. Бирги ээлчегде муниципалдыг өңчүдө турар эт-хөреңгинин муниципалдыг районнар, көдээ суурлар болгаш хоорайлар ара-

зында халас дамчыдылганын чорумун тодарадып турар хоойлуну хүлээп алыр. Хуусаазы: 2007 чыл.

2. Тыва Республиканың Чазаа-биле кады РФ-тин хоорай тудушкунунуң болгаш чер хоойлужудулганын негелделеринге дүүштүр кызыгаар доктаадышкынын кезээнге Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» кыйгырыын деткириинин принциптин хандыраар. Хуусаазы: 2007-2008 чылдар.

3. Сессияга Туланың Область Думазының 2007 чылдың март 22-де №44-1922 «РФ-тин Федералдыг хуралының Күрүне Думазының Даргазы Б.В.Грызловка, РФ-тин Чазааның Даргазы М.Е.Фрадковка муниципалдыг өңчүдө турар эт-хөреңгинин составына оларны кирип турары чаа тургустунган суурларның болгаш муниципалдыг районнарның аразында аңгылаарының айтырыынын дугайында» кыйгырыын деткириинин дугайында айтырыгы көөр. Хуусаазы: 2007 чылдың апрель.

4. Тус чер бот-башкарылганын организастаарына дуза көргүзөр талазы-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының хуннерин муниципалдыг тургузулгала, көдээ суурларга эрттирерин практикалаар. Хуусаазы: Улуг Хуралдың ажылынын планынче кириер.

5. Сүмелерни «төгерик столдуң» киржикчилеринче, күрүне эрге-чагырганын органнарынче, муниципалдыг тургузулганын баштыңнарынче чорудар, массалыг информация чепсектеринге чырыдарын боттандыраар. Хуусаазы: апрель-май 2007 чыл.

6. Депутаттарга №131-ФХ хоойлунуң боттандырылганын талазы-биле контролду муниципалдыг тургузулгала боттандыраары сүмелээр. Хуусаазы: доктаамал.

Тыва Республиканың Чазаанга:
1. Бирги ээлчегде дараазында хемчеглерни алыр:

— муниципалдыг өңчүдө турар эт-хөреңгинин муниципалдыг районнар, көдээ суурлар болгаш хоорайлар аразында халас дамчыдылганын чорумун тодарадып турар хоойлу төлөвилелин ажылдап кылыр; Хуусаазы: 2007 чыл.

— суурларның черлеринин ончалаашкынын болгаш аңгылаашкынын чорудулганын болгаш юридиктиг эргелиг черлерге база хуу кижилерге чер участоктарының быжыглаашкынын, а ол ышкаш шимчeves эт-хөреңгинин техниктиг инвентаризациязын болгаш аңаа күрүне бүрүткелинин эргезин быжыглаарын доозар. Хуусаазы: 2007-2008 чылдар.

2. Дараазында айтырылгала саналдарны өөренип көөр болгаш кириер:

— үндүрүг кирилделерин 2008 чылдан эгелээш муниципалдыг тургузулгала кылдыр эде хуваарынын, хуу кижилеринин орулгаларына үндүрүг санаашкынына чаа нормативтерни быжыглаарынын дугайында (муниципалдыг тургузулгала бюджетинче 50 хуудан эвээш эвести).

— автомобиль оруктарын тударынын болгаш септелгезинин кезээнге муниципалдыг тургузулганын тускай сорулгалыг акшаландырышкынын азы транспорт

үндүрүглерин тус чер үндүрүглеринге хамаарыштыраарынын дугайында. Хуусаазы: 2007 чыл.

3. Муниципалдыг тургузулгала кадрлар белеткелинин база эде белеткелинин талазы-биле ажылды уламчылаар. Муниципалдыг районнарның, хоорай округтарының болгаш көдээ суурларның деңгелинге ынаар чогуур деңгел белеткелдиг специалистерни кирибишаан, ылангыя саң-хөө ажылдакчыларын, юристерни болгаш экономистерни, кадрлар курлавырын тургузар. Хуусаазы: тускай план езугаар.

4. РФ-тин хоорай тудушкунунуң болгаш чер хоойлужудулганын негелделеринге дүүштүр кызыгаар доктаадышкынын кезээнге Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» кыйгырыын деткириинин дугайында айтырыгы көөр. Хуусаазы: 2007 чыл.

Тыва Республиканың Саң-хөө ямызынга:

1. Муниципалдыг тургузулганын черлерин ончалаарынын талазы-биле, а ол ышкаш чер участоктарын аңгылаарынын талазы-биле ажылдарны чорударына база амыдыралы чединмес хамаатыларын шимчeves эт-хөреңгизинин объектилеринин техниктиг паспорттаашкынын долдурарына 2007 чылда акшаландырышкынның дестерин тывар. Хуусаазы: 2007 чыл.

2. Тарылга ажылдарын чорударына ажыглаан дизельди одаар чүүл садып алырына чарыгдалдар кезээн 80 хуу чедир көвүдөдир. Хуусаазы: 2007 чыл.

3. Тыва Республиканың республика бюджетинде 2008 чылда суурларның кудумчуларынын чырыдылганына акша-хөреңгини аңгы чүүл кылдыр кириер. Хуусаазы: 2007 чыл.

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулганын чөвүлелинге база тус чер бот-башкарылганын органнарына:

1. Бирги ээлчегде муниципалдыг өңчүдө турар эт-хөреңгинин муниципалдыг районнар, көдээ суурлар болгаш хоорайлар аразында дамчыдып бээринин чорумунуң дугайында хоойлу белеткелинге эргежок чугула медээлерни айтыптышаан, суурлар аайы-биле муниципалдыг өңчүнүн даңзызын белеткээр. Хуусаазы: 2007 чыл.

2. Суурларның черлеринин ончалаашкынын болгаш аңгылаашкынын чорудулганын болгаш юридиктиг эргелиг черлерге база хуу кижилерге чер участоктарынын быжыглаашкынын, а ол ышкаш шимчeves эт-хөреңгинин техниктиг инвентаризациязын болгаш аңаа күрүне бүрүткелинин эргезин быжыглаарын доозар. Хуусаазы: 2007 чыл.

3. «Девискээрнин хөй-ниити бот-башкарылганын дугайында» уставтын төлөвилелин ажылдап кылыр (ДХБ-тер). ДХБ-терни бүгү суурларга тургузар. Хуусаазы: 2007 чыл.

4. Бүгү суурларга культура бажыңнары муниципалдыг албан черлеринин уставтарын ажылдап кылыр, шимчeves өңчүнү база эт-хөреңгини керээ езугаар оперативтиг эргелеп-башкарылгала дамчыдып бээр. Хуусаазы: 2007 чыл.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының
Төлээлекчилер палатазының Даргазы Х.МОНГУШ.

Чагаалар аразындан

МАЛ САНЫ ӨЗЕР УЖУРЛУГ

Чамдык эртемденнер көдээ ажыл-агыйны сайзырадыры дээрге-ле, тыва малдын уксаазы багай, ону экижидер дээш туруптар. Ынчангаш малдын уксаазын холуп кааптар, оон чиктии кончуг, кандыг-даа уксаага хамаарышпас мал өзүп келир. Херек кырында тыва хой бичии-даа болза, ол дүрген семиринчел, хырны биче, дораан-на тоттур оъттап алыр, белен-селен аарывас, кадыг-дошкун агаар-бойдуска таарышкан болуп турар. Тыва хой төрүкеш, хураганын кургадыр чылгал, эмзирип алгаш, эдиртип алган чоруур. Оң хураганы тырый дүктүг төрүттүнер болгаш белен соок тоовас. Шаанда улуг хойларны сизген-биле чөмгөрбөс чораан, а хураганнарга, анайларга болгаш бызааларга бичии сизген белеткеп алыр.

Совет үеде эртемденнер, күрүне удуртукчулары тыва хойларның дүгү кадыг, шаараш, эвээш дүк бээр, мага-боду биче, деңгизин чик дээш, ону черже кири бактааш, оон когун үзүп каанын билер бис.

Ам база-ла уксаазы багай деп алгырыжып эгелеп турлар. Тыва арааттар малдын уксаазынче улуг кичээнгейни салып чораан болдур ийин. Аалдар бот-боттарынын аразында хуна, кошкарларны солчуп ап, ачылажып алыр турган. Мен бичимде Чаа-Хөлден Көп-Сөөкке улуг көк буга эккелген чүве. Бис бичии оолдар ол бугадан коргуп турган бис. Чаа-Хөлден сарыг-хоо, шокар-хоо деп чинге-тараанын үезинин безин эккелгеш тарып турган болгаш.

Арыг тыва уксаалыг хойлар бодунуң төрүн чурту Тывага өзүп сайзыраар ужурлуг. Амгы үеде арат ажыл-агыйлары, хууда мал азырап чоруур кижилер тыва хойну өстүрүп эгелээш. Мал-магандан бүдүрүп үндүрүп алган аш-чем аймаан садып-саарбайн, колдуунда-ла эт, чамдыкта, сүт садып турар. А быштак, хойтпак, тарак, өл, кургаг ааржы, курут, эжегей, кадык кайдал? Ону чүге көдээ суурларга стаканнап сатпайн турарылы.

Ол чөмнөр хоолузуңуң-даа, шынарының-даа талазы-биле даштыкы чөмнөрнү ажар. «Урянхай» бодунуң рекламасына бистин чөмивис Европанындан шынарлыг деп телевизорга чарларга, каттырып олурдум. Европада ындыг чөм чок деп чарлаар турган. Европанын сайзыраңгай чурттарынын чөминде янзы-бүрү амдан кириер бүдүмелдер холуп каан деп чүвени чон билер. Мен «Урянхайның» чөмин хем ол чарыныче албан-биле кешкеш, садып алыр чаңылдыг мен.

Шаанда «Урянхай» сайзырап эгелеп турда, тывалар чаа-ла садыглап, саарлыр ажыл-херекке өөренип бар чорда, революция киискип үнгөш, ону үзе шаапкан. Ол үеде Ажыкай, Хомушкуну Езуту суглар саарлып, бажын ажыра байып турган. Х.Езуту Көжээ-Бажынга хөй малды чыып алгаш, ону Минусинск, Абаканга садыглап-саарып турган. Амгы үеде база шыраак арат ажыл-агыйлыг, муң ажыг малдыг кижилеринин саны чоорту көвүдөп кел чыдары өөрүнчүг. Ол дээрге, күштүг тура-соруктуг, ажылгыр, эрес кижилер дээр мен. Оларның мал-маганы ам-даа өзөр ужурлуг.

Тыванын девискээрни четчир. Аныяк-өскени көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге калбаа-биле хаара тудар үе келген. Олардан чээлини харамнанмайн берип, деткимчени көргүзери эргежок чугула. Чээли алыры дыка-ла берге болуп турар хире чорду. Чээли бээр организастаалар (банк), чээли бээр кижилер ону бээринден коргар боор-дур.

Келир үеде тыва кижилеринин хөй кези хоорайга чурттаар апаар. Ону кым чөмгерерил? Көдээ ажыл-агыйны сайзырадыр ужурлуг бис. Эртем-техника, механизация, специализация, химизацияны ажылгаар. Ынчаар тургустунуп кээрге, кижиниң киржилгези эвээш апаар. Ону чүгө улуг күштүг кооперация шийтпирлеп шыдаар. Хууда арат ажыл-агыйлар аңаа чедир сайзыраар апаар.

Арбычыга ДАРЖАА.
Кызыл хоорай.

Тайылбырлакчыга сөс

РОССИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ АЙЫТКАЛЫ

Бо чылын Россия Федерациязының Президентизи В.В.Путин Федерация Чөвүлелиниң хуралына бодунуң сөс дугаар Айыткалын чоруткан. Бо Айыткалды чугаалап тургаш В.В.Путин бодунуң 2000 чылдан эгелээш кылып чорудуп келген ажылына хамаарыштыр чамдык түңнелдерни үндүргөн. 2000 чылдан эгелээш чурттакчы чоннуң боттуг орулгазы ийи катап өскөн. Ооң-биле чергелештир Россияның регионнарының бюджетиде 6 катап өскөн болгаш чуртувус делегейниң экономика талазы-биле эң улуг 10 күрүнелериниң санынче киргенин демдеглээн.

Бо Айыткалды сайгарып кирериниң бетинде В.В.Путинниң эрткен чылдарда чорудуп келген Айыткалдарына кысказы-биле доктаап көрей. 2000 чылда чурттуң Президентизинге соңгуткаш, бир дугаар кылган Айыткалынга кол кичээнгейни демократтыг күрүнени тургузарынче, чурттуң чагыс аай каттыжышкынынче база Федерация Чөвүлелиниң реформадынче улуг кичээнгейни угландырган. Бо хүннерде ук Айыткалда салдыг сорулгалар колдуу күүсетинип, хүлээп алган хоойлуларның күүселдези шыңгы контролда келген деп болур.

2001 чылда кылган Айыткалынга төп биле регионнарының аразында эрге-хүлээлгезин кызыгаарлаары, турум фондуну тургузары болгаш суд реформадынчың айтырыглары кол өзек болган. Төп биле регионнарының аразында эрге-хүлээлге айтырып шийтирлеп тургаш РФ-тиң Конституциязы-биле субъектилерниң конституцияларының аразында карышкартарны эдип, таарыштыр тургускан. Суд реформадынча ам-даа чедир шийтирлээр айтырыглар тургустунуп турар. Турум фондунуң акша-хөреңгизин чарыгдарын бо сөөлгү Айыткалында тодаргай чугаалап турар. Орта чоорту чедер бээр.

2002 чылда Айыткалында эрге-хоойлу системазын быжыглаарынче болгаш тус черниң бот-башкарылга органнарының реформадынче улуг кичээнгейни угландырган. Эрге-хоойлу органнарына кем-херек-биле холбашкан кижилерниң кире берген турганы чажыт эвес-ле болгай. Сөөлгү чылдарда РФ-тиң Чазаа бо системаның ажылын экижидеринче онза кичээнгейни салып, мате-

риал-техниктиг баазазын быжыглаан. Тус черниң бот-башкарылга органнарының реформадынчың канчаар боттанып турары, херек кырында бистиң республиканың деңгелинде безин көстүп турар.

2003 чылда В.В.Путинниң Федералдыг Чөвүлелиниң хуралынче чоруткан Айыткалының онзагай талазы болза, чурттуң экономиказының быжыгып орары-биле ниити иштики продуктуни ийи катап өстүреринче болгаш рубльдиң үнезин улгаттырар сорулгалар салган. Сөөлгү чылдарда чурттуң экономиказы быжыгып, турум өзүлдениң оруунче кирип келген. Ындыг-даа болза, ниити продуктунуң өзүлдөзү көрдүнгөн хемчеглерге дүүштүр чедип алдырмай турар. Мында чөптүг болгаш чөптүг эвес чылдагааннар бар. Ында инфляция кол черни ээлеп турары билдингир-ле болгай. Росстаттың берген медээзи-биле алырга, чуртка инфляция 11 хуу эрткен чылын болган, Чазакка хамаарышпас чамдык эксперттерниң бижип турары-биле алырга, ол 20 хуу ашкан.

2004 болгаш 2005 чылдарның Айыткалдарына чурттуң Президентизи өөредилгени, кадык камгалалын чаартыр болгаш таарымчалыг чурттаар оран-сава болгаш ооң шынарын экижидеринче кичээнгейни угландырып база күрүнени эргелеп-башкарынын ажыктыын бедиринче болгаш демократияны, политиктиг системаны база ниитилелди хөгжүдеринче сорулгалар салган турган. Ону боттандыраары-биле РФ-тиң Чазаа тодаргай хемчеглерни ап чоруткан.

Эрткен чылын азы 2006 чылда Айыткалынга кончуг чугула айтырыгларже кичээнгейни салган —

Чурттуң демографтыг айтырыы, армияны чаартыры, Россияның делегейде ролун көдүрери. Бир эвес Президентиниң бо Айыткалдарын таптыг сайгарып көөр болзувусса, ол чүгле чурттуң Федералдыг хуралынче угланган эвес, чурттуң бүгү чонунче угланган чугула документилер болуп турар. Ында чурттуң бурунгаар хөгжүлдөзүнге хамаарышкан бирги чергени сорулгаларының айтырыгларын көдүрүп турар. Президентиниң чыл санында Айыткалында салдыг сорулгаларга хамаарыштыр РФ-тиң Чазаа ону күүседириниң талазы-биле чугула доктаалдарны хүлээп ап, хамаарылгалыг яамаларга айтышкынарны берип келген.

Эрткен чылгы Айыткалынга чоннуң өзүп немежиринге идиг бээр программаны ажылдап кылырын саналдааш, аңа анык өг-бүлелерге деткимче хемчеглери, ийиги уругну божуурнга идиг бээр хемчегни киририн айтыпкан турган. Ооң-биле чергелештир уруглар пособиени өстүрерин, уруглар азырап алган адаиелерниң шалыңын улгаттырарын саналдап кириген турган. «Ие капиталы» дээш, бо-ла чүүлдер шупту 2007 чылдың январь 1-ден боттанып эгелээнин билдир бис. Президент ол-ла Айыткалынга мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдер, коррупция-биле демисел, эрге-чагырганың социал харысалгазының, сайгарлыкчы чорук, эртемниң хөгжүлдөзү болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалаан турган. Бо талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынып турарын чон билип, көрүп турар.

Президент бо чылгы Айыткалынга онза кичээнгейни бо чылдың декабрь 2-де болур Күрүне Думазының сонгулдазынче угландырган. Россияны парламентиниң канчаар тургустунуп келиринден бистиң бурунгаар салдыг планнарының күүселдези хамааржыр дээрзи билдингир апаар. Ол планнарының аразында В.В.Путинниң онзалап айыткан чүүлдери быжыг туруштук күрүнени тургузары, кижилерниң төлөптүг чурттаарын болгаш айыыл чок чоруун хандыраары, коррупция болгаш терроризм-биле демисел, армия-

ны чаартыры болуп турар.

Өскерилгелер чүгле Күрүне Думазынга эвес, Федерация Чөвүлелинге база болуру билдинип турар. Ооң кежигүнү тус регионга 10 чылдан эвээш эвес үеде чурттаан кижилер болуру көрдүнгөн. Кончуг-ла чөптүг айтырыгны Президент көдүрүп турар. Борто бистиң Федерация Чөвүлелинде сенаторларынысты хамаарыштырып болур. Чүгле бисте эвес, өске регионнарда ол база колдуунда ындыг байдалдыг.

Чурттуң турум фондунуң дугайында «шуугаазын» бистиң чуртувуска нептерээн турду. Амыдыралдың социал деңгелин көдүрерин чон негеп турар апарган болгай. Ам Турум фондуну ийи кезекке чарган: курлавыр фондузу болгаш келир салгалдың фондузу. Президент ону Национал чаагы амыдыралдың фондузу кылдыр эде адаарын сүмелээш.

Экономиктиг эң кол айтырыгларның бирээзинге чурттуң деңгелинге ийиги электрификация айтырыын көдүрүп турар. Бо талазы-биле В.В.Путин чугаалап тургаш, электри энергетиказының улуг планына бойдус курлавырларын ажыктыг ажыглаарынче, а база бедик технологиялыг үлетпүр бүдүрүлгени хөгжүдөрүнче кичээнгейни угландырган.

Чоокта чаа РФ-тиң Чазааның Даргазының оралакчызы Жуков массалыг информация чепсектеринге интервю берип тургаш, Пенсия фондузда тургустунуп келген чидиг айтырыгларга хамаарыштыр чугаалап тургаш, Россияга пенсия назынының хуусаазы улгадыр чадаваас дээн болгай. Бо талазы-биле В.В.Путин Айыткалынга бистиң чуртувуска пенсия назының улгаттырар хире ындыг эргежок чугула байдал тургустунуп келбээнин чугаалаан. Ооң-биле чергелештир бо чылын шупту школаларны компьютержидерин болгаш интернетке кожарын доозарын айтыпкан.

Демократияның байдалына чурттап тургаш Чазакка хамаарышпас каттыжышкынарның киржилгези чокка политиктиг ажыл чорудуп, оларның саналын болгаш туружун өөренип көрбейн барып болбазын база демдеглээн.

2007 чылда хөй-ниити организацияларын деткиринге, 1 млрд. рубльди бээри көрдүнүп турар.

Националдар аразында болгаш язы-сөөк ылгаар чорукту чок кылыр, аңаа күрүне ойтур шавышкыны бээр дээштиг хемчеглерни алырын чугулаа көргөн. Экстремисчи хөдөлишкени дээш харысалганы шыңгы-радыр хоойлуну хүлээп алырын Федералдыг хуралга саналдаан.

Россияның 3 млрд. дөрбөлчин метр чуртталга фондунуң чартындан хөйүнге капитал септелге хергелеттинип турар. Чамдык бажыңнарны 40-50 чылдар иштинде септел көрбээш. Ниитизи-биле эргижиреп элээн бажыңнар 93 млн. дөрбөлчин метр, оң иштинде 11,2 млн. дөрбөлчин метр чуртталга шөлү озал-ондактыг байдалда турар. Бо айтырыгже күрүнениң сагыш салбайн чурттуң езу-чурумга таарышпас деп Президент бодунуң Айыткалынга шүгүмчүлээн. Бо айтырыгны шийтирлээр-биле чылда 100-130 млн. дөрбөлчин метр чуртталга шөлүн тудары негеттинип турар. Ынчангаш бо чылын чурттаар оран-саваның септелгезинге болгаш чуртталга коммунал ажыл-агыйының бюджетинге немештир 500 млрд. рубльди бээри көрдүнгөн.

Президентиниң бодунуң Айыткалына чеди чыл иштинде чуртту башкарып келгениниң түңгөш, сорулгаларны колдуунда 2010 чылга чедир салганы билдинип турар. Президентиниң бо Айыткалынга бир онзалап демдеглеп каар чүүл болза, 2007-2009 чылдарда пенсияның ортумак хемчээлин 65 хууга чедир өстүрери көрдүнүп турар. Сонгу чүктен көжүп чоруткан пенсионерлерниң «сонгу чүк пенсиязының» хөй кезин камгалап арттырар. Эки тураның пенсия дадывырының муң рубль бүрүзүнге күрүне база муң рубльди немээри көрдүнүп турар.

Ажы-биле чугаалаарга, чурттуң амгы Президентизи В.В.Путин дараазында чуртту башкарып келир президентиге чагыын эвес, салгал дамчыр өчүнү арттырып каан деп дидими-биле чугаалап болур.

Сергей ХЕРТЕК.

• Ном саңында

«Тыва Төөгүзүнүң» ийиги тому

Тываның хоочун эртем-шинчилел чери — гуманитарлыг шинчилелдер институтунуң библиотекасында бо хүннерде элээн черле хайнышкынныг. Ооң бир чылдагааны — институттуң ном саңында чаа номнарның киргени. Ылаңгыя «Тыва төөгүзүнүң» ийиги томуңуң үнгенин дыңнаан, солун-сеткүүлден номчаан кижилер ону бо-ла айтырып кээр. Ынчанмай канчаар ону эвээш эвес үеде манап келдвис. Ийиги томну чүгле бижиринге болгаш редакторлап, парлалга белекээринге беш чыл негеттинген.

Ол үениң дургузунда автор бүрүзүнүң хууда ажылы-биле чергелештир өске авторларның бижээни эгелерни номчууру, оларга үнелел берип сайгарары, бердинген шүгүмчүлел аайы-биле эдилгелерни кылып чаартыры дээш кандыг ажыл турбаан дээр! Чамдык-чамдыкта сайгарылгалар изиг-изиг эртип, маргыжып-даа турганының түңгөшүнде эрткен чылын томнуң белектели доозулган. Белек ажилды чонга дүргөн сөннеп бараалгадыры-биле институтун директору база томнуң авторларының, редакторларының бирээзи В.Д.Март-оол ук томну парларынга херек акша-хөреңгиниң 2007 чылдың бюджетинде көрдүнгенин барымдаалааш, чаа чылдың эгезинде Новосибирскиде «Эртем» ном үндүрер чериниң баштаар черинге үндүрүлгениң төлөвирин чыл дургузунда чорударын магадылаан ча-

гаа бижип, дилег кылып парлаткан. Парлап каан соонда, томну чонга дүргөн чедирери чугула. «Эртем» ном үндүрер чер В.Д.Март-оолдуң дилээн езугаар амдыызында 2000 экземплярны (ниити тиражы — 5000) ап алырын чепшээрээш. Мындыг кады ажылдажылганың, билчилгениң түңгөшүнде чаа томну номчукчулар, төөгүге сонургалдыглар көөр, номчуур аргалыг болган. Каксы чугаалаарга, томну белекээринге киришкен авторлар коллективи биче эвес, оларның аразында хоочун-даа, анык-даа эртемденнер бар (ону номчукчу томнуң эге арыннарында бердинген тайылбырлардан тодаргай көрүп болур). Томнуң кол редактору — төөгү эртемнериниң доктору, Россияның Эртемнер Академиязының корреспондент-кежигүнү, Тыва Республиканың Эртемниң алдарлыг ажылдакчызы

В.А.Ламин.

Институттуң ном саңында мурнунда турган номнарга немей көстүп келген база бир чаа ном — культура секторунуң башкарыкчы эртем ажылдакчызы А.К.Күжүгеттиң «Тываларның сагыш-сеткил культуразы: тургузуу болгаш өскерилгени» деп монографиязы. Ында автор тыва чоннуң сагыш сеткил культуразының төөгүдөн бээр сайзырап, үе аайы-биле өскерлип чаарттынып турганын сайгарып көргүскөн. Ниитизи-биле 500 экземплярлыг бо ном эрткен чылын Кемерово хоорайга парлаттырган, оон эккелген аайы-биле ном саңынче киргени бо.

Тыва хөгжүм талазы-биле шинчилел ажылдарының автору В.Ю.Сузукей номчукчу эки таныш. Ол бодунуң чаа ажылында тыва хөгжүм культуразының сайзыралының шинчилелин кылган. 2006 чылда Кемеровога парлаттырган ук шинчилел база-ла бо хүннерде институттуң ном саңында кирген.

Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту болдунар аайы-биле аас чогаал, дыл, төөгү, этнография, археология экспедицияларын чорудуп турарын номчукчулар эки билдир. Оларның бирээзи 2002 чылда Бай-Тайга кожуунга эрткен. Новосибирск болгаш Тываның эртемденнериниң кады кылганы бо экспедицияның түңгөшүнде

көстүп келген чаа ном — «Бай-Тайга тываларының аас чогаалы» деп чыынды. Ону төөгү эртемнериниң доктору, профессор, экспедицияның удуртукчузу Н.А.Алексеев база филология эртемнериниң кандидаты У.А.Донгак тургусканнар. Чыындыда экспедиция үезинде чыгдыг материалдарның чүгле кезин — өөреникчилерден бижиттинген аас чогаал үлгерлери кирген, ынчангаш ол экспедицияның чүгле баштайгы түңгөшү болур. Өңүг чуруктарлыг база орус дылче очулгалыг кылдыр белектеринген бо чыынды эртемденнерниң чонга бараалгаткан база бир сөү.

Кандыг-даа коллектив (ол езулуг коллектив болза) кылган, бүдүргөн ажыл-ижинге чоргаарлары. Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунуң коллективинге база чоргааранчыг болбас арга чок. Чонга чаа шинчилелдерни, чаа номнарны бараалгадыры амыр эвес, ол дээш харысалганы чүгле эртем ажылдакчылары эвес, парлакчы-операторлар, чолаачы дээш, аштакчыга чедир шупту бир дең чүктээр. База чүгле номну бижип алыры эвес, а ону парлап үндүреринге херек акша-түңнү тывары, парлаттыган соонда сөөртүрү, чонга чедирип нептередери — бо бүгү коллективтен улуг күженишкенин негээр. Ынчангаш чаа номнарның көстүп келгенинге чоргаарланмас, өөрүвес арга чок! Өөрүшкүвүстү хүндүлүг номчукчу-биле үлешпишаан, ону ном саңынче чаладывыс.

Мargarita КУНГАА,
ТГШИ-ниң эртем секретары.

«ШЫН» — чоннуң солуну

2007 чылдың II-пи чартык чылында ооң чагыдылгасы Тываның бүгү почта салбырларында, «Тыва парлалга» КХН-ниң киоскилеринде чоруп турар.

**Чагыдылганы
кожууннарга
июнь 5-ке,
а Кызыл хоорайга
июнь 10-га чедир
чорудар.**

Ийги чартык чылда чагыдылганың өртээ:
Хууда чагыдыкчыларга — 357 рубль 42 көп.
Пенсионерлерге — 316 рубль 74 көп.
Организацияларга — 397 рубль 44 көп.

Үш айда:
Хууда чагыдыкчыларга — 178 рубль 71 көп.
Пенсионерлерге — 158 рубль 37 көп.
Организацияларга — 198 рубль 72 көп.

ЮБИЛЕЙИҢЕР-БИЛЕ!

Бай-Тайганың Тээлиде Марина Окпан-ооловна,
Владимир Тайырович САЛЧАКТАРГА

Өпей ырын харам чокка ырлап чорааш,
Өстүрүп каан ада-ие Силерге бис
Чүдөн эргим аас-кежик, кадыкшылды
Чүрэвистиң ханызындан күзедивис.

Ажы-төлдү өөредип, кижизидер
Амыр эвес үүле сеңээ душкан, авай.
Чоннуң ынак башкызы бооп чорууруңга
Чоргаарланмас аргавыс чок, ынак авай.

Электрилиг чагыларже үнеринге
Эң-не эрес, дидим болган ачавыс сен.
Бөдүүн чоннуң хүндүткелин чаалап алган
Бөгүн сени танывас-ла кижжи чок боор.

Шак бо хүнде 55 хар харлап турар Силерлерге,
Шаптаразын орууңарга турбас болзун!
Черге чедир мөгейбишаан, Силерге бис
Чечектерниң дээжизин сөңнеп тур бис!
Уруглары, дуңмалары.

**«Кызыл кожуун»
муниципалдыг
районнуң чагыргазы
Терлиг-Хая суурнуң
девискээри болур Хаан-
Даг деп черде (ооң
мурнундагы №31 ОТФ)
көдээ ажыл-агый
ажыглалдыг ниити шөлү
100003 дөрбелчин метр
чер участогун 5 чылда
арендага алыр эргеге
КОНКУРСТУ чарлап тур
Кээр чери:
Каа-Хем суур.
Таежная кудумчузу, 20.
Кабинет 208.**

ООРЛАРНЫ КОРГУДУПКАШ, БОТТАРЫ...

Тыва Республиканың Бай-Тайга район суду назы четпээн Анатолий Ч-ны РФ-тиң КК-зының 158 чүүлүнүң «а» база «б» пунктулары-биле көрдүнген (баш удур сүмележилге езугаар бөлүк кижилерниң хамаатыга улуг когаралды чедирбишаан оор херек) кем-херек үүлгединге буруулуг деп чарлаптарга ооң бажы халаш дээн.

А херектиң эгелээни мырыңай элдептиг: Анатолий эжи Сергек С-биле Хемчик суурнуң Нефтебаза кудумчузунга селгүүстеп чораан. Оларга уткуштур үш инек сүрген дөрт кижжи таваржып келген. Анатолий чүү улус эвес дээр сагыш-биле газтыг оттуун шапкан. Демгилери инектерниң эзлеринге таваржы бердивис деп бодааш, ол дораан арлы бергеннер. Ийи эжишчи

инектерни сүрген кижилер эзлери эвес, а оорлар-дыр деп биле тыртып кааш, ээ чок инектерни улаштыр оорлааш, соп ап, садып-сайгарар деп сүлчээлежи шаап алган. Шак ынчаар олар Алдынай Балдан-ооловна Чынгылаптың бир улуг, ийи хунажын инектерин оорлап, оларның ээзин 30 муң рубль каражага таварыштырганнар.

Анатолий Ч-ны суд хосталганын казып, ийи чылда шенелдеге шииткен, ооң бир чылы шыңгыы хыналдалыг. Назы четпээн оол айда бир катап кеземче күүселдезиниң талазы-биле инспекцияга барып демдегледир. Оон аңгыда ол кезээкиниң 22 шактан эртегиниң б шакка чедир хөй-ниити черлеринге баар база бажыңдан үнөр эргези чок. Сергек С-ке хамаарыштыр кеземче херээн тускайлаан, чүге дээрге ол кем-херекти үүлгедип турар үезинде шериг албанын эрттирип турган.

ТР-ниң Прокуратуразының парлалга албаны.

«ТЫВАХАРЫЛЗААИНФОРМ» ААН-ниң абонентилериниң КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Россия Федерациязының Чазааның 2004 чылдың декабрь 31-де № 894 доктаалы-биле Россия Федерациязының девискээринге албаның дүрген кыйгыртырының чаңгыс аай дугаарыңа «112» дугаары 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп тургузары-биле холбаштыр, бо чылдың июнь 1-ден эгелеп «Тыва-харылзааинформ» ААН Кызыл хоорайга 1XXXX-ден эгелээн телефон дугаарлары 2XXXX-ден эгелээр кылдыр өскерлир.

Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының организацияларыңа эргелеп-башкарылга кадрларын белеткээрин организациястаар талазы-биле комиссияның Тыва девискээр салбыры

2007-2008 өөредилге чылында Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының организацияларыңа эргелеп-башкарылга кадрларын белеткээриниң Күрүне планыңа (Россия Федерациязының улус ажыл-агый организацияларыңа эргелеп-башкарылга кадрларын белеткээриниң Президент программы) кириштир

**2007 чылдың май 15-тен июнь 18-ке чедир эртер
СПЕЦИАЛИСТЕР ШИЛИЛГЕЗИНИҢ
КОНКУРУЗУН ЧАРЛАП ТУР**

Белеткел программазында көрдүнгени-биле:

Россияның эң шынарлыг өөредилге албан черлеринге база бизнес-школаларыңа менеджмент, маркетинг болгаш саң-хөө талазы-биле профессионал эде өөредилгениң (даштыкы дылдарга белеткелдин 180 шактары-биле кады 550 шак) курузу.

Россияның азы даштыкының бүдүрүлгелеринге 2 неделядан 3 ай чедир хуусаалыг стажировка эртери.

Специалистер белеткели Россияның бүдүрүлгелеринге: өөредилге болгаш стажировка үезинде ажылдап кылдыңган хөгжүлдө төлөвилелдерин боттандыраарыңа; даштыкы болгаш ада-чурттуң эштежикчилери-биле тургустунган ажыл-агыйжы харылзааларны калбартырыңа база чаа-чаа харылзааларны тургузарыңа; доктаамал тускай угланышкынныг кадр политиказын чорударыңа

салдар чедирерин хандыраарыңа угланган.

Специалистер өөредилгезиниң ниити өртек-үнезиниң үштүң ийи кезин федералдыг болгаш девискээрлер бюджеттериниң акша-хөреңгилери-биле төлээр.

Конкурс шилилгезиниң киржикчилеринге салдынар негелделер:

- хар-назыны 40 хар чедир (аргалыг-ла болза);
- дээди эртемниг;
- ниити ажыл стажы 5 чылдан эвээш эвес;
- эргелеп-башкарылга албан-дужаалдарыңа 3 чылдан эвээш эвес ажылдаан дуржулгалыг;
- даштыкы дылды билер;
- организацияның хөгжүлдө программазын боттандыраарыңа киржилге.

Күрүне болгаш муниципалдыг эргелеп-башкарылганың органнарын төлээлеп турар удуртукчуларны белеткээри программада көрдүмээн.

Айтырыг салыр телефоннары:

1-13-60, 1-14-02, 1-12-44.

Адреси: Кызыл хоорай,

Чүлдүм кудумчузу, 18. Чазак бажыңы.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим ачавыс **Олег Куш-оолович БАРААННЫ** сөөлгү оруунче үдежи, ажыг-шүжүүвүстү үлешкен болгаш материалдыг база моралдыг дузаны чедирген Тожу кожууннуң өөредилге килдизиниң коллективинге, Адыр-Кежиг ортумак школазының база «Өдүгөн» интернаттың коллективтеринге, чаңгысклассчыларыңа, кудаларывыска база ол ышкаш эш-өөрлеривиске, ырак-чоокта төрелдеривиске четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр илереттивис.

Өөнүң ишти, уруглары, күдээзи.

e-mail: shyn@tuva.ru Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

**ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.**

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнуң оралакчызы —

1-19-87, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер — 1-18-10,

культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, көдээ ажыл-агый,

үлөттүр килдистер — 1-17-09, 1-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9309. Чагыг 57.

АГАР САНЬЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит".
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаақы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүзээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0810. Индекс 11830, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» күрүениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан

(Кызыл, Шетинзон-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш еске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харылаар.